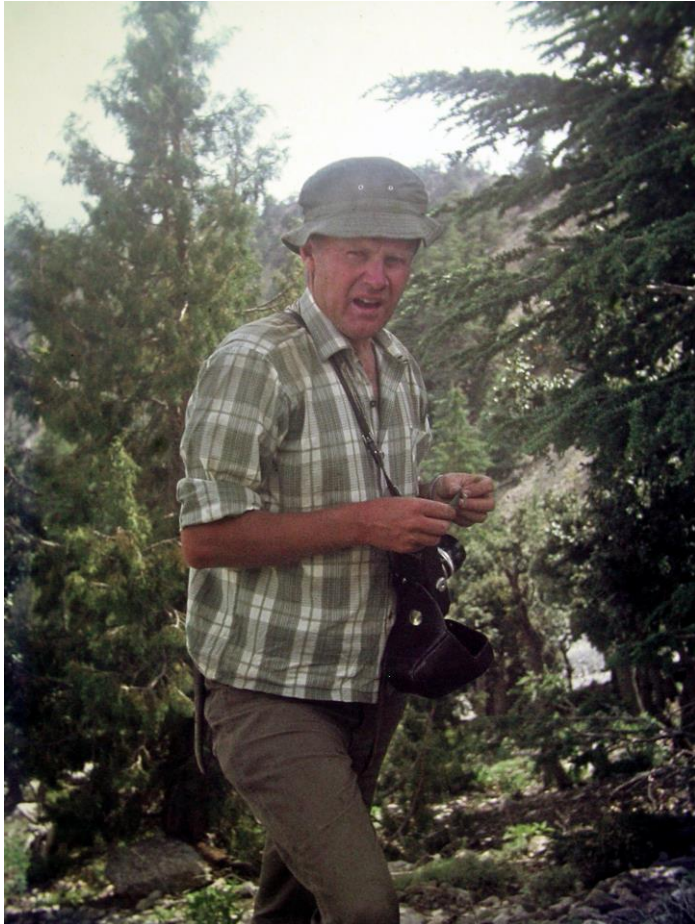

Per Wendelbo – en norsk plantejeger og reintroduksjonen av to sjeldne rhododendronarter

Ole Jonny Larsen

Der er ikke mange norske plantejegere. Både Sverige og Danmark overgår oss der, tenk bare på Linnes såkalte "apostler" og Nathaniel Wallich. Dette er navn som er kjent over hele verden. Men som Rhododendronsamlere er det likevel én mann vi burde kjenne til på grunn av hans viktige bidrag til å bringe to sjeldne Rhododendronarter tilbake i kultur etter at de hadde gått tapt. Det er Per Wendelbo (1927-1981).

Wendelbos karriere er svært uvanlig for en nordmann. Han var spesialist på floraen i Sørvest-Asia, og på bakgrunn av dette var han i to år, fra 1974 til 1976 tilsatt som sjef for Ariamehr botaniske hage i Teheran! Trolig ikke en fristende jobbmulighet for en vestlig person i våre dager, men dette var før den islamske revolusjonen og ayatollastyret.

Per Wendelbo studerte kjemi, historie, geologi og botanikk ved universitetet i Oslo. (Tar noen en slik fagkrets nå til dags?). I 1950, da han holdt på med hovedfagsoppgaven, fikk han tilbud om å delta på Arne Ness' Tirich Mir-ekspedisjon til de nordlige delene av Pakistan, noe han slo til på. Hovedfagsoppgaven fikk senere tittelen "Planter fra Tirich Mir". Fra da av og livet ut hadde Wendelbo en brennende interesse for floraen i den nære Orienten. Han reiste på kryss og tvers i området i over 20 år og beskrev alene eller sammen med andre over 130 plantearter og to slekter, alle nye for vitenskapen. Han var en meget dyktig taksonom og reviderte planteslekter som *Dionysia*, *Eremurus* og *Allium*. Han har også gitt bidrag til verket *Flora Iranica*. 34 planter har *wendelboi* som en del av det latinske navnet og slekten *Wendelboa* er kalt opp etter han. Yrkeskarrieren startet han i Bergen ved den botaniske hagen, og i 16 år var han direktør ved Gøteborg botaniske hage.

Først og fremst var Per Wendelbo botaniker, men han var også en klassisk plantejeger, den desidert største i Norge på 1900-tallet. Hans mest betydningsfulle introduksjon er i følge Jimmi Persson ved Gøteborg botaniske hage irisarten *Iris cycloglossa*, men *Fritillaria acmopetala* ssp. *wendelboi* og *Fritillaria sibthorpiana* er også ettertraktet blant løksamlere. *Primula edelbergii* er en annen Wendelbointroduksjon, og han har også samlet inn flere *Dionysia*-arter. Wendelbo hadde stor respekt for amatør-samlere, og delte ofte noen av

introduksjonene sine med noen utvalgte slike for på den måten å få testes dem ut under ulike forhold.

For Lapprosens lesere er det nok likevel reintroduksjonene av de to sjeldne

Rhododendronartene

Rhododendron afghanicum

Aitch. & Hemsl. og

Rhododendron collettianum

Aitch. & Hemsl. (bildet til

høyre) som er av størst

interesse. Disse ble innsamlet

på en ekspedisjon i 1969 der

han var sammen med skotten

Ian Hedge, tyskeren Siegmund

W. Breckle og Wendelbo's svenske assistent Lars Ekberg. Den afghanske studenten

Mohammad Reshad Amani spilte også en viktig rolle fordi han kunne snakke med de lokale

innbyggerne. Uten han hadde trolig ikke *Rhododendron afghanicum* blitt funnet idet hele tatt

pga svært begrenset utbredelse.

Afghanistan er ikke et land vi tenker på som Rhododendronområde. Når vi har sett nyheter fra krigføringen der i de senere år, virker landskapet tørt og goldt og nesten uten vegetasjon, men i de østlige delene av landet gir monsunvindene godt med nedbør. Mange Himalayaplanter har sin vestligste utbredelse i disse områdene. Og det er også her de to Rhododendronartene

ble funnet. Begge artene var først beskrevet og innsamlet i Kurrumdalen i 1879 av J.E.T. Atchison. *R. collettianum* blomstret for første gang i Kew i 1888. Både den arten og *R. afghanicum* (bildet til venstre) ble dyrket i flere engelske hager fram til den andre verdenskrigen. Men i løpet av krigen ser det ut til at begge artene var tapt i kultur.

Wendelbos ekspedisjon besøkte Safed Kuh-området i Afghanistan i juni 1969. Det var ikke først og fremst en ekspedisjon for å samle inn Rhododendron, men siden Wendelbo var tilknyttet Gøteborg botaniske og Ian Hedge arbeidet for Royal Botanic Garden i Edinburgh, begge institusjoner kjent for Rhododendronsamlingene sine, var det nok nærliggende for begge å lete spesielt etter disse plantene siden de hadde vært ute av kultur i Vesten i over 25 år.

Rhododendron collettianum fant de raskt da de begynte å lete. Plantene vokste på en nordvendt skråning, for det meste på kalkgrunn, og de dannet et meget tett, vel meterhøyt kratt. Bestanden var stor der de fant den, men den var tydelig avgrenset. Mohammed Reshad viste så noen lokale nomader greiner av *R. collettianum* og spurte om de kjente andre lignende planter i området. Dette bekreftet de og lovte å komme tilbake med materiale, noe de også raskt gjorde.

Og dette viste seg å være *Rhododendron afghanicum*, men akk, den vokste på den pakistanske siden av grensen som Wendelbos gruppe ikke hadde tillatelse til å krysse. Så nær – og dog så fjernt! Men så blandet en annen av nomadene seg inn og hevdet at han visste om en bestand av den samme planten på den afghanske siden. Ekspedisjonsdeltakerne dro av sted, ledsaget av væpnete vakter. (De som har Peter og Kenneth Cox' bok "The Encyclopedia of Rhododendron Species", Kan se et av Per Wendelbo's foto av de væpnete vaktene med en Rhododendron-plant på s. 234.) Senere på samme ekspedisjon fant Wendelbos assistent, Lars Ekberg, *Rhododendron afghanicum* på enda en lokalitet, til da ukjent, i Laghamprovinsen, nordøst for Kabul. Ingen av plantene de fant hadde frø fra året før, men levende planter ble med mye strev gravd opp og tatt med til Gøteborg og Edinburgh hvor de senere ble etablert i samlingene.

Rhododendron collettianum and *R. afghanicum* er ikke blant de mest spektakulære artene i Rhododendronslekta. *R. collettianum* kan være ganske fin om den trives godt, men er regnet for vanskelig i kultur, blomstrer lite og får ofte gulgrønt bladverk. Et voksent eksemplar kan sees i Edinburgh botaniske hage (med Wendelbos navn på skiltet), og den finnes også i noen andre større samlinger. Den er sjelden i private samlinger, og frø blir aldri tilbudt på de store frølistene. Jeg har hatt denne arten i hagen noen år på en tørr og varm plass, og den blomstret med en blomst våren 2009. Den er sentvoksende, men ser ut til å trives bra. Jeg har tatt stiklinger og har noen nye småplanter på gang. Jeg har også pollinert den med eget pollen og håper også at den setter frø i år. Min plante ble innkjøpt fra Glendoick Gardens, de har den på salgslistene nå og da i lite antall. Alle planter i kultur er så vidt jeg vet fra Hedge og Wendelbos innsamling i 1969 (W 8975).

Plantejegere og væpna vakter i rolig samtale.

Rhododendron afghanicum er svært sjelden i kultur, selv i botaniske hager. Rhododendron Species Foundation (RSF) dyrker den i sin samling i staten Washington på den amerikanske vestkysten, og de selger også planter enkelte år, men import til Norge fra USA er bortimot umulig. Trolig er dette verdens eneste produsent som selger planter av *R. afghanicum*. Deres planter er også fra 1969-innsamligen til Per Wendelbo (W 9706). Gøteborg botaniske hage hadde arten fra originalinnsamlingene i kultur opp til for få år siden, men de er nå gått ut. Selv

Edinburgh har bare et enkelt eksemplar. Deres plante kom fra Gøteborg i 1985 som en selvpollinert frøplante.

Ved Logan botaniske hage på vestkysten av Skottland har de en plante som er merket med *R. afghanicum*. Denne ble samlet inn av tyskeren Werner Brockmann i Swat –Tal i Kalam-regionen i Pakistan i 1999. Han var sikker på at planten var riktig bestemt, men i et privat brev fra mars 2009 og i an artikkel skriver han at plantene viste seg å være *R. collettianum* og ikke *afghanicum* da de blomstret i hans hage i 2004. Planten ble da vist til en botaniker ved Rhododendronparken i Bremen som også bekreftet dette.

Hva med amatør-samlere? Til min store overraskelse har jeg fått vite at Rhodoendronsamleren Kurt Hansen i Danmark har *Rhododendron afghanicum* i sin hage. Den ble kjøpt fra USA (RSF) for rundt 15 år siden og vokser på et beskyttet sted i hagen. Planten blomstrer nå hvert i slutten av juni år og setter frø. Jeg har fått frø fra Hansen (åpenpollinert) som jeg har sådd. Jeg har nå 11 små planter hvorav ni ser helt like ut mens to skiller seg ut med langt kraftigere vekst, ofte et tegn på hybridisering. Håpet er selvsagt at de ni er ”ekte vare”. Kurt Hansen er kanskje den eneste private samler i Europa som har et voksent eksemplar av *R. afghanicum*!

Vil *Rhododendron collettianum* og *R. afghanicum* bli samlet inn fra naturen i framtida? Så lenge dagens politiske situasjon rår i området, er det svært lite sannsynlig. Å ferdes i naturen der nå for personer fra Vesten er nok både farlig og bortimot umulig å arrangere. Dette gjelder trolig både på den afghanske og den pakistanske siden av grensen da talibansoldater etter all sannsynlighet oppholder seg på begge sider.

Men der er også et annet problem som kan hindre en ny innsamling. Så sent som i 2007 skrev Siegmund-W. Breckle, en av deltagerne på Wendelbos 1969-ekspedisjon, en artikkel er han antar at arten er utryddet i området nå. Han skriver i en privat e-post (mars 2009) at både

avskoging og avbrenning forkom i området, og siden der var ytterst få eksemplarer av *R. afghanicum* alt i 1969, er han overbevist om at alle er borte nå. Om dette er riktig, er det desto større grunn til å ta vare på de få plantene som finnes i kultur, oppformere dem og spre dem blant samlere for å hindre en total utryddelse. Når det gjelder statusen til *R. collettianum* i naturen, er han mer optimistisk siden den var spredt over et større område.

Rhododendron-samlere har mye å takke Per Wendelbo og resten av teamet for. Uten deres innsamlinger i Afghanistan i 1969 kunne begge disse sjeldne Rhododendronartene ha vært utenfor rekkevidde både for dem og for vitenskapen. Jeg håper artssamlerne som leser dette nå prøver å få tak i disse artene og prøve dem ut i hagene sine. Å dyrke dem på flere steder, vil minske risikoen for at de blir utryddet.

I 1981 ble Per Wendelbo kallet til et gaveprofessorat ved Universitetet i Bergen. Han skulle også fungere som leder ved Milde arboretum. Han gledet seg til komme tilbake til Bergen og hadde store planer for utvikling av hagen og samlingene. Slik skulle det imidlertid ikke gå. Kun tre uker etter at han hadde startet i jobben omkom han i en bilulykke, trolig fordi han fikk et hjerteanfall under veks. Han ble bare 53 år gammel. Norge hadde mistet sin tids største botaniker og plantejeger.

Kilder:

Rolf Y. Berg. 1982. Per Wendelbo til minne. Blyttia 40, 141-147, 1982

Rolf Y. Berg. 2005: Per Erland Berg Wendelbo. Norsk biografisk leksikon 9, 444-445.

Hedge, I.C. and Wendelbo, P. 1970: A note on the Rhododendrons of Afghanistan.
Rhododendron Yearbook 1970: 177-181

Siegmund-W. Breckle. 1972: Alpenrosen in Hindukush. Jahrbuch des Veriens zum Schutze der Alpenpflanzen und -Tiere, Band 37

Siegmund-W. Breckle. 2007: Flora and Vegetation of Afghanistan. Basic and Applied Dryland Research 1, 2 (2007), 155-194

Arne Strid. 1982: Per Wendelbo (1927-1981). Optima Newsletter 12/13 s. 24, 1982

Peter A. Cox and Kenneth N.E. Cox. 1997: The Encyclopedia of Rhododendron Species, 228-229 and 234.

Per Magnus Jørgensen. 2007: Wendelbo, Per Erlend. Botanikkens historie i Norge, 359-361.

Werner Brockmann. 2005 Es war kein Rhododendron afghanicum sondern Rhododendron collettianum! Rhododendron-Gesellschaft, Immergrüne Blätter, Heft 43, Januar 2005.